

Vredesspiraal

jaargang 19 / nummer 3 / september 2023

Vredesweek 2023

**Geen vrede
met oorlog**

Westers zelfbeeld

Het grote Kwaad maakt
Westen onfeilbaar

Miskotte

De Bijbel lezen als
verzetsliteratuur

Biografie King

De heilige strijd
van een profeet

IN DIT NUMMER

COLOFON

Vredesspiraal is het kwartaalblad van Kerk en Vrede, de landelijke vereniging van mensen die binnen en buiten de kerken actief zijn voor ontwapening en geweldloosheid.

Redactie

Mark Akkerman, Héleen Broekema,
Rob van Essen, Leen van den Herik,
Margreet Hogeterp (hoofdredacteur).

Abonnement

Als u het werk van Kerk en Vrede onderschrijft en wilt steunen, meld u dan aan als lid of donateur. Leden betalen tenminste € 40,- per jaar, inclusief een *abonnement* op *Vredesspiraal* en een aantal keren per jaar een ledenbrief. Een abonnement zonder lidmaatschap kost € 15,- per jaar. Losse nummers € 3,- excl. porto.

Adres

Kerk en Vrede, t.a.v. Vredesspiraal
Postbus 1528, 3500 BM Utrecht
tel. 030-2316666, secretariaat@kerkenvrede.nl
Redactie: hogeterpg@gmail.com
www.kerkenvrede.nl
facebook.com/kerkenvrede
twitter.com/kerkenvrede
IBAN: NL14 TRIO 0320 3644 02

Illustraties

©Kerk en Vrede (tenzij anders vermeld)
Cover: Len Munnik

Vormgeving

Circade, Zwolle

Druk

Slimdruk, Leeuwarden

- Margreet Hogeterp
3 Van onvrede naar inclusieve veiligheid
- Jobar Oranje
5 "Help elkaar als het moeilijk wordt"
- Margreet Hogeterp
6 You never walk alone
- Mark Akkerman
8 Het Grote Kwaad maakt Westen onfeilbaar
- In memoriam
10 Roline Woldinga-Veldkamp
- Harry Pals
11 Column: Ken uw vijanden
- Margreet Hogeterp
12 Pacifisme in Praktijk: Miskotte
- Rob van Essen
14 Biografie King: De heilige strijd van een profeet
- Margreet Hogeterp
16 De taal van geweld
- Guido van Leemput
18 Doodtij voor de vredesbeweging?
- 20 Vredesnieuws**
- Vredesweek
21 Eigen accenten in Vredesweek
- Margreet Hogeterp
22 Talen naar vrede: *All Quiet on the Western Front*
- 23 Agenda**
- Justus van Oel
24 Bijna vijfhonderd dagen

4x per jaar het laatste
vredesnieuws ontvangen?
Word lid of abonnee!

Van onvrede naar inclusieve veiligheid

Het thema van de Vredesweek (16-24 september) is 'Onvrede. Wat nu? Democratie onder druk'. Steeds meer mensen wantrouwen de rechtsstaat, de politiek, de media. Steeds meer mensen voelen zich buitengesloten, wat leidt tot gevoelens van onveiligheid, agressie en angst. Blijvende vrede begint bij een inclusieve samenleving waarin ieder mens een stem heeft en zich veilig voelt.

Margreet
Hogeterp

Na de val van de Muur, in 1989, ging het goed met de democratie. Maar de laatste vijftien jaar staat de democratie onder druk. In autocratische staten, in landen in transitie, maar ook in een gevestigde democratie als Nederland. Het gevoel heerst dat besluiten niet worden genomen op basis van een inclusieve belangenafweging waardoor mensen zich achtergesteld en niet serieus genomen voelen. Denk aan het toeslagenschandaal en de wijze waarop belangen van de Groningers moesten wijken voor economische belangen die verband hielden met de gaswinning.

Afzetten tegen maatschappij

Waar mensen, groepen zich buitengesloten voelen, ontstaan subculturen, worden getto's gecreëerd van mensen die zich afzetten tegen een maatschappij waarin zij geen kansen krijgen of denken te kunnen krijgen. Als zij de maatschappij gaan zien als tegenstander en vijand, ontstaat een gevaarlijke situatie. Om dat gevaar inderdaad uit de weg te gaan is het belangrijk dat mensen niet als groep worden 'weggezet', dat andere op-

De laatste vijftien jaar staat de democratie onder druk.

vattingen die de rechtsorde respecteren er mogen zijn, ook al hoeven we het niet met alles eens te zijn, dat ieder mens in zijn waardigheid wordt gerespecteerd, dat we tot een vorm van samenleven komen die aanvaardt dat er andere opvattingen leven dan de dominante visie.

Militair vertoon

De binnenlandse problemen strekken zich uit tot voorbij onze grenzen. Want hoe kunnen we in buitenlandse conflictgebieden aan vrede en veiligheid bouwen, als de basis waarop ons eigen land is gebouwd op haar grondvesten staat te schudden? Traditioneel beantwoorden overheden bedreigingen van buitenaf met militair vertoon vanuit angst en onzekerheid. Daarmee willen ze laten zien dat wij nog steeds meetellen in de internationale arena, en dat we bereid én in staat zijn voor onze belangen op te komen, bijvoorbeeld om onze toegang tot natuurlijke hulpbronnen zeker te stellen. Deze reactie vormt echter op zichzelf een bedreiging voor de vrede en veiligheid die zij zeggen na te streven. Door angst kunnen burgers dingen accepteren die zij anders zouden afwijzen. Angst kan op die manier zaken die wij belangrijk achten zoals onze vrijheid, de democratie en de rechtsstaat, de internationale rechtsorde, mensenrechten en menselijke waardigheid, en daarmee ook ware vrede en veiligheid ondermijnen.

Trouw en vriendelijkheid

De begrippen 'veilig' en 'veiligheid' zijn afgeleid van het inmiddels uit onze taal verdwenen woord 'veil' dat te maken heeft met een relatie tussen mensen waarbij trouw en vriendelijkheid een rol spelen. Een omgeving die vertrouwd aanvoelt, waar je je gewaardeerd weet en waarin je je positief verbonden weet met anderen. Die oorspronkelijke betekenis komt terug in uitdrukkingen als 'je ergens veilig voelen'. Maar bij de meeste andere gebruiksvormen van de woorden 'veilig' en 'veiligheid' komen juist heel andere betekenissen bovendrijven. Dan gaat het om het afdekken van risico's, om het jezelf afschermen tegen een als vijandig ervaren buitenwereld en om het in stelling brengen van allerhande middelen om het kwaad in die buitenwereld te kunnen bestrijden.

Onder de noemer 'veiligheid' wordt een beroep op ons gedaan om mensen in onze omgeving in de gaten te houden en afwijkend gedrag te rapporteren. We accepteren dat we zelf ook in de gaten gehouden worden en stemmen in met ver- gaande maatregelen bedoeld om onze samen- leving tegen kwaadwillenden te beschermen.

De Tweede Kamer als vesting

Niet 'trouw' en 'vriendelijkheid' horen bij de zo opgevatte veiligheid, maar 'wantrouwen', 'op af- stand houden' en 'bestrijden'. De paradox is echter dat we ons door veel zogenaamde veiligheids- maatregelen helemaal niet veiliger gaan voelen. Mensen met een afwijkende levensstijl gaan we mijden; we worden achterdochtig en angstig. Door – inmiddels zelfs met automatische wapens – patrouillerende politieagenten en militairen bij openbare gebouwen worden we geconfron- teerd met de – kennelijk – grote gevaren die onze samenleving bedreigen. Op zich is er natuurlijk niets tegen reële beveiligingsmaatregelen die niet stigmatiseren. Dat kun je beveiliging noemen. Echter een bijkomend effect is dat we die beveiligde plekken voortaan maar gaan mijden met als neveneffect: de Tweede Kamer als vesting, omdat volksvertegenwoordigers worden 'beveiligd'.

Vluchtelingen als bedreiging

Tegelijkertijd krijgen we van politiek en commen- tatoren te horen dat ISIS en Poetin het uiteindelijk op ons voorzien hebben en dat we ons de afgelo- pen 25 jaar ten onrechte veilig hebben gewaand terwijl we onze legers in omvang terug hebben gebracht. De veranderde internationale situatie maakt volgens velen een forse verhoging van het defensiebudget noodzakelijk.

Zelfs vluchtelingen die bij ons een veilig heen- komen zoeken, vormen een bedreiging voor onze veiligheid, zo heet het. Er worden weer nieuwe

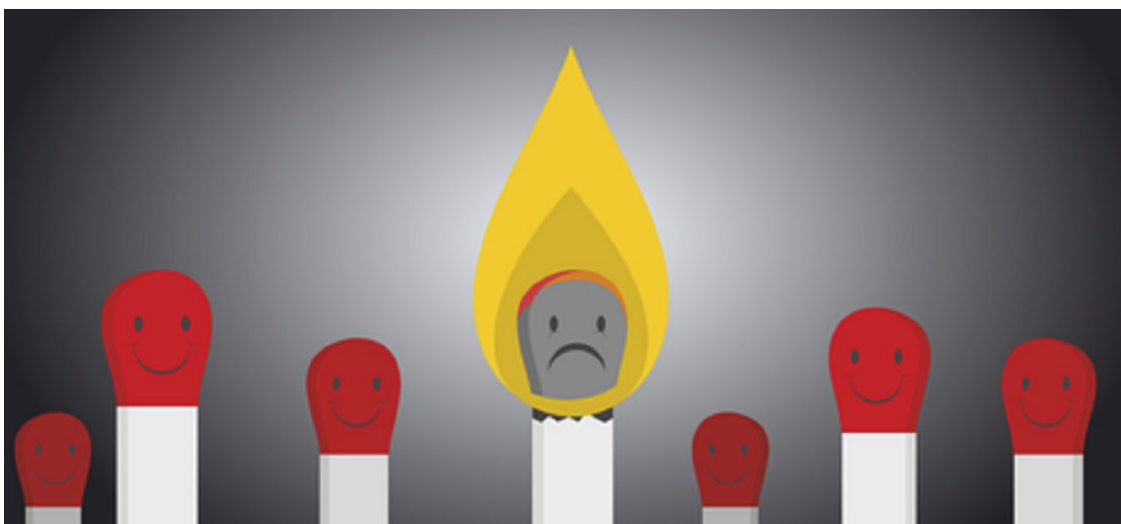
muren in Europa opgetrokken om hen tegen te houden. De marine wordt ingezet. Onder de vluchtelingen zouden zich mensen bevinden die alleen naar Europa trekken om de oorlog naar onze regio uit te breiden. Rond de bouwplannen van nieuwe asielzoekerscentra is de vermeende bedreiging van de veiligheid van de omwonenden een belangrijk issue. Dit geeft beroering onder tegenstanders van azc' s die er op haar beurt voor heeft gezorgd dat juist de veiligheid van azc- bewoners, die al met zoveel onveiligheid gecon- fronteerd werden, in het gedrang kwam.

Naar een inclusieve veiligheid?

De vraag is of we verder die kant op willen. Of we in voortdurende angst voor onze burens willen blijven leven, voor mogelijke aanslagplegers, voor ISIS, Poetin of voor asielzoekers. Of we steeds maar meer beschermingsmaatregelen willen tegen reële of vermeende dreigingen. Cameratoezicht, muren, hekken en poortjes, meer blauw op straat, verho- ging van de defensie-uitgaven. Misschien zelfs wel een nieuwe Koude Oorlog waarin – zoals weleer – niemand zich meer veilig kan voelen door de 'wederzijds gegarandeerde afschrikking'. Of proberen we, ter wille van werkelijke veiligheid, de weg te gaan van de toenadering? Vertrouwen wekken door het zelf ook uit te stralen? Interesse tonen in de ander, just ook in het anders-zijn, zodat 'onbekend' en 'onbemind' verdwijnen? De ander vriendelijk bejegenen in plaats van wantrouwend of zelfs vijandig? Coöperatie in plaats van confrontatie, geen exclusieve veilig- heid voor onszelf alleen, maar inclusieve veilig- heid voor alle wereldburgers? ◀

Bron:

- Werkgroep Inclusieve Veiligheid, *Tijd voor verandering: naar een inclusief vredes- en veiligheidbeleid*, www.samenvellig.earth.

Als mensen zich buitengesloten voelen en de maatschappij gaan zien als vijand, ontstaat een gevaarlijke situatie.

“Help elkaar als het moeilijk wordt”

Joke Oranje (Jobar), actief als vredesvrouw sinds 1971, is uitgenodigd om deel te nemen aan de jaarlijkse zomercursus van leiders van vrouwenorganisaties in de landen van de voormalige Sovjet-Unie. De cursus wordt dit jaar in Albanië gehouden, thema is 'War Trauma and Transitional Justice'. Ze doet verslag van haar verblijf en interviewt mensen zoals Helena, de dialoogbegeleidster.

Jobar Oranje
vredesactiviste

Helena valt meteen op door haar stralende persoonlijkheid. Een jonge, slanke vrouw, modieus gekleed, levendig, kijkt je recht aan, vrolijk meestal. Ze heeft vier andere mensen uit haar netwerk gemobiliseerd om ook mee te doen aan de Zomerschool.

Ze vertelt over de situatie in 2014. “Veel mensen in de Dombas wilden Russisch spreken. Ze hadden meer vertrouwen in het federale systeem van Rusland dan in het Oekraïens bestuur, want dat had hen tegengewerkt. In 2018 kwamen er soldaten van beide kanten de regio in, het was rommelig. We waren niet in paniek, we zijn al eeuwenlang gewend aan dit gedoe.”

Ik stel voor dat ze begint met iets over zichzelf te vertellen. “Ja, graag! Om te beginnen: *I hate war, any war! I hate it.*”

De twee zelfverklaarde staten Luhansk en Donetsk in Oost-Oekraïne, zijn door Rusland erkend als onafhankelijke staten.

Grensgesprekken

Haar familie is van Joods-, Oekraïens- en Russische afkomst. Ze hadden een goed draaiend restaurant in Luhansk dat in 2014 is gebombardeerd. Het dak lekte en het restaurantgedeelte was afgebrand. Helena zelf werkte in het buitenland. Maar haar vader woonde in het woongedeelte van het res-

taurant en weigerde koppig om te verhuizen of te vertrekken. Dus toen haar moeder stierf is ze teruggegaan naar Luhansk en is ze langzaam begonnen met restaureren. “Ik ben groot geworden als vrijwilliger in de Joodse gemeenschap, dus ik had ervaring met dingen organiseren en anderen helpen als groep.”

Maar in 2018 was het moeilijk voor mij, ik moest bij m'n vader blijven en had geen werk. Ik heb toen een studie gevolgd bij Aberystwyth University Dialogue Centre en veel gehad aan de lessen van Goran Lojanchich. Vervolgens heb ik een eigen dialoogcentrum opgestart met een vriendin uit Donetsk, die theatermaker is. We organiseren gesprekken tussen mensen die aan beide kanten van de grens leven. En we organiseerden dansavonden en theateravonden.”

Moeilijk maar mogelijk

“Vanaf 2022 waren de dialoogsessies vooral in Rusland en Oekraïne. Maar met de inval van Rusland in 2022 is dat, hopelijk tijdelijk, gestopt en zijn we dialogen gaan organiseren met mensen uit ons netwerk in Duitsland en Turkije. Het was moeilijk in het begin, want Oekraïners spraken als slachtoffers en de Russen zagen zichzelf ook als slachtoffer. Gaandeweg ontdekken we dat het moeilijk is, maar wel mogelijk, want we zijn er allemaal bij gebaat dat de oorlog stopt in Luhansk en de Donbas. We zijn niet elkaars vijand, maar het is de angstcultuur waarin etnische en taalverschillen niet geaccepteerd worden en gezien worden als bedreiging van de veiligheid, die ons nekt. Samen proberen we elkaar te inspireren over hoe we daarmee om kunnen gaan. Dat is fascinerend, en het netwerk breidt zich voortdurend uit. Zelf heb ik drie dialoogbegeleiders opgeleid, want er was veel werk en het is geen gemakkelijke klus om dialogen goed te begeleiden. We hebben ons aangesloten bij het Dialogue Platform OWEN in Duitsland. De meeste dialogen doen we online.”

Helena's advies aan de groep is: “Ga vooral door met wat je aan het doen bent en laat je niet bang maken. Het belangrijkste is dat je elkaar vasthoudt en probeert te begrijpen, want dan kun je elkaar ook helpen als het moeilijk wordt. En het wordt moeilijk, dat weten we allang.” ◀

You never walk alone

In deze tijd kunnen vredesactivisten zich soms wat alleen voelen staan temidden van alle spierballentaal en het geroep om meer wapens. Dan is het goed om te weten dat er zowel nationaal als internationaal nog genoeg zielsverwanten zijn. We zetten er een aantal op een rij.

Margreet
Hogeterp

Het Bertha von Suttner Peace Institute

Het Bertha von Suttner Peace Institute brengt mensen en methoden samen om *Peace Heritage* te bestuderen, met als doel uitwisseling, academisch onderzoek, conferenties en workshops te organiseren met iedereen die geïnteresseerd is in pacifisten in het algemeen en Bertha von Suttner in het bijzonder. Het Instituut wil een kennisplatform faciliteren dat wetenschappers, schrijvers, kunstenaars en vredesactivisten van over de hele wereld samenbrengt.

Bertha von Suttner (1843-1914) was een Oostenrijkse radicale pacifiste en een van de sleutelfiguren in de fascinerende Vredesbeweging die ontstond in tijden van grote onderlinge spanningen tussen de Europese staten. Door een verblijf in de Kaukasus ten tijde van de bloedige Russisch-Turkse oorlog kregen haar pacifistische idealen steeds meer vorm. Haar afkeer van oorlogen gaf ze vorm in de roman *De Wapens Neer!*.

Von Suttner schreef niet alleen het boek dat de Russische tsaar Nicolaas II ertoe inspireerde om de Eerste Haagse Vredesconferentie in 1899 te organiseren, maar benaderde na deze confe-

rentie ook Andrew Carnegie om de bouw van het Vredespaleis te ondersteunen. Met succes: dankzij Carnegie's donatie kon het Vredespaleis in 1913 zijn deuren openen en huisvest het vandaag het Internationaal Gerechtshof van de Verenigde Naties, het Permanent Hof van Arbitrage, de Haagse Academie voor Internationaal Recht en de prestigieuze bibliotheek van het Vredespaleis.

Meer info: www.peace-institute.com.

Mayors for Peace

Burgemeesters dragen verantwoordelijkheid voor de veiligheid van hun burgers. Op grond van die verantwoordelijkheid, en niet zozeer op grond van hun politieke overtuiging, is onder hen op mondiale schaal een beweging op gang gekomen. Zij vinden elkaar in hun gedeelde bezorgdheid over de nog immer bestaande nucleaire wapening. Zolang er nog kernwapens bestaan, zal er al bij een onverhoopte, opzettelijke of onopzettelijke, ontploffing van één kernwapen een catastrofe van ongekende omvang plaats vinden.

Burgemeesters uit de hele wereld, verenigd in Mayors for Peace, laten ook hun stem horen en doen door de macht van hun getal een steeds krachtiger moreel appel op de wereldopinie en de wereldleiders. Het is niet verwonderlijk dat de laatste tijd met name in Japan het gevoel van urgentie onder burgemeesters is toegenomen als ze zien wat een onschuldige aardbeving alleen al in kerncentrales teweeg kan brengen. Maar ook in Iran en in Israël spreken tientallen burgemeesters zich uit, niettegenstaande het heersende politieke klimaat in hun land.

Meer info: www.mayorsforpeace.org.

Christian Peacemaker Teams

Christian Peacemaker Teams (CPT) is ontstaan in christelijke kringen, om precies te zijn op een doopsgezind wereldcongres in de jaren tachtig. Voor veel van de bij CPT betrokken christenen is het vredeswerk een manier om hun geloof uit te oefenen.

Concreet houden de activiteiten in Nederland in:

- Het bevorderen van deelname aan delegaties naar verschillende CPT-Teams, door ondersteuning bij de voorbereiding en na terugkomst. Ook organiseert CPT laagdrempelige activiteiten in Nederland om de stap om mee te gaan met een delegatie minder groot te maken.

- De invloed die men vanuit Nederland heeft op de conflictgebieden helder voor te stellen en oplossingen aan te dragen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het gebruik van producten waar boeren in Colombia of Palestina onrechtmatig voor van hun land zijn verjaagd, of concessies van de overheid aan bedrijven die zich schuldig maken aan mensenrechtenschendingen.
- Het netwerk dat bekend is met geweldloze inzet voor vrede uit te breiden en meer mensen te informeren en toe te rusten op het gebied van geweldloos vredeswerk.

CPT is radicaal inclusief, dat wil zeggen dat iedereen met ieder (on)geloof of spirituele achtergrond welkom is. Alsmede alle huidskleuren, seksuele voorkeuren, genderidentiteiten en nationaliteiten. De teams bestaan dan ook zeker niet uit alleen maar christenen, maar uit mensen die zich op een of andere wijze geïnspireerd voelen het werk van Christian Peacemaker Teams uit te voeren.

Meer info: www.cptnederland.nl.

World Conference of Religions for Peace

De World Conference of Religions for Peace (WCRP) werd in 1970 georganiseerd in Kyoto (Japan) op initiatief van een aantal religieuze leiders, vanuit de opvatting dat alle geloofsovertuigingen de elementen in zich dragen die moeten kunnen leiden tot vrede. Daar wilden ze zich voor inzetten om de koude oorlogsdreiging weg te helpen nemen.

De beweging groeide in korte tijd uit tot de nu grootste wereldomvattende interreligieuze organisatie die in meer dan honderd landen is vertegenwoordigd.

In negentig landen heeft de beweging een eigen afdeling of *chapter*, waaronder Nederland. De organisatie heeft een adviserende status bij de Verenigde Naties (VN) en werkt met verschillende afdelingen van de VN, zoals UNESCO, samen ter bevordering van vrede. De hoofdzetel is in New York, en de huidige Secretaris-Generaal is sinds een aantal jaren dr. William Vendley.

Als korte naam van de WCRP wordt sinds enkele jaren 'Religions for Peace' (RfP) gebruikt, en in Nederland Religies voor Vrede (RvV). Wereldwijd heeft RfP vertegenwoordigers uit christendom, jodendom, islam, boeddhisme, confucianisme, hindoeïsme, jaïnisme, shinto, sikhs, soefisme, taoïsme, zoroastrianisme en traditionele natuurgodsdiensten, naast vertegenwoordigers van andere geestelijke stromingen. RfP gaat uit van respect voor alle geloofsovertuigingen.

Meer info: www.rfp.org en www.religiesvoorvrede.nl.

European Network Against Arms Trade

Hoewel Europese regeringen beweren geen wapens te exporteren naar landen die in oorlog zijn of mensenrechten schenden, worden Europese wapens over de hele wereld met zeer weinig beperkingen verkocht. Het European Network Against Arms Trade (ENAAAT) is een informeel zelforganiserend netwerk van groepen die zich verzetten tegen wapenhandel en militarisering vanuit de overtuiging dat wapenhandel een bedreiging vormt voor vrede, veiligheid en ontwikkeling. Het kantoor in Brussel voert de campagne NoEUmoney4arms.

Meer info: www.enaat.org.

Albert Einstein Institution

De Albert Einstein Institution (AEI) is een non-profitorganisatie die in 1983 is opgericht door Dr. Gene Sharp om de studie en het gebruik van strategische geweldloze actie in conflictsituaties te bevorderen. Al meer dan veertig jaar zet de organisatie zich in voor de verdediging van vrijheid, democratie en de vermindering van politiek geweld door middel van geweldloze actie.

Doelen zijn om de dynamiek van geweldloze actie in conflicten te begrijpen, het beleidspotentieel ervan te verkennen en dit te communiceren via publicaties en andere multimediabronnen, raadplegingen en educatieve workshops.

Meer info: www.aeinstein.org.

World BEYOND War

World BEYOND War (WBW) werd opgericht op 1 januari 2014, toen mede-oprichters David Hartsough en David Swanson een wereldwijde beweging wilden creëren om de instelling van oorlog zelf af te schaffen, niet alleen de 'oorlog van de dag'. Als oorlog ooit moet worden afgeschaft, moet het als een haalbare optie van tafel worden gehaald, zo meent de beweging. Net zoals er niet zoiets bestaat als 'goede' of noodzakelijke slavernij, bestaat er ook niet zoiets als een 'goede' of noodzakelijke oorlog. Beide instellingen vinden World Beyond War weerzinwekkend en nooit acceptabel, ongeacht de omstandigheden. Daarom richt de beweging zich op het vinden van een manier om over te stappen naar een wereldwijd veiligheidssysteem dat wordt ondersteund door internationaal recht, diplomatie, samenwerking en mensenrechten, en het verdedigen van die dingen met geweldloze actie in plaats van de dreiging van geweld. Het werk van de WBW omvat onderwijs dat mythen verdrijft, zoals 'Oorlog is natuurlijk' of 'We hebben altijd oorlog gehad', en laat mensen niet alleen zien dat oorlog moet worden afgeschaft, maar ook dat het echt kan.

Meer info: www.worldbeyondwar.org.

Het Grote Kwaad maakt Westen onfeilbaar

Sinds de invasie in Oekraïne vanaf vorig jaar februari is Poetin in de ogen van velen verheven tot het absolute Kwaad. Vergelijkingen met wat historisch als het ultieme Kwaad wordt gezien, Hitler en Nazi-Duitsland, en de ontwikkelingen voorafgaand aan- en tijdens de Tweede Wereldoorlog, zijn niet van de lucht. Tegen zulk enorm kwaad is elke vorm van verzet, inclusief geweld om dit tegen te gaan, niet alleen toegestaan, maar zelfs noodzakelijk. Wie daar vraagtekens bij zet wordt al snel in het kamp van dat Kwaad gezet.

Mark Akkerman Denken in termen van het absolute Kwaad maakt dat er geen genuanceerd debat meer mogelijk is over de inzet van middelen tegen Rusland. Het gaat erom Rusland te stoppen, terug te drijven, op de knieën te krijgen en te straffen. En dus kunnen escalaties van wapenleveranties aan Oekraïne, een enorme stijging van westerse militaire uitgaven en groeiende steun aan de wapenindustrie, nagenoeg kritiekloos plaatsvinden. Voor de verstrekkende gevolgen die dit kan hebben is nauwelijks aandacht te krijgen. De hevige verontwaardiging over de Russische inval in Oekraïne overschaduwde bovendien het andere leed en alle andere misstanden in de wereld.

Westers zelfbeeld

Hoe anders gaat dit als het om onszelf gaat. Op 14 juni, dezelfde dag dat Defensie aankondigde opnieuw wapens, voor bijna € 200 miljoen, aan Oekraïne te doneren, werd in de Tweede Kamer gedebatteerd over de Nederlandse koloniale oorlog in Indonesië. Een groot deel van dit Kamerdebat over het onderzoeksprogramma 'Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië 1945-1950' werd besteed aan het vermeende onrecht dat 'gewone' Nederlandse soldaten hiermee aangedaan zou worden. Uiteindelijk werd met een grote Kamermeerderheid – alleen BIJ1 en SP stemden tegen – een door VVD en CDA ingediende motie aangenomen om 'expliciet te benoemen dat het merendeel van de Nederlandse militairen in Indonesië niet schuldig of medeplichtig was aan extreem geweld'.

Waar de Ander al snel gereduceerd wordt tot het Kwaad, wordt de nuance die we bij onszelf wel zien buitenproportioneel uitvergroet. Grote fouten uit het verleden gewoonweg toegeven is blijkbaar zeer moeilijk, zie ook de slavernijdiscussie. Dat is nog veel meer van toepassing op het recente verleden en het heden. Wie durft de, ook door Nederland gesteunde, oorlog tegen Irak of de enorme Europese en Amerikaanse wapenleveranties die de oorlog in Jemen gaande hielden, gelijk te stellen aan de Russische invasie in Oekraïne? Nee, bij westerse fouten komen altijd nuances, goedpraterijen en goede intenties om de hoek kijken.

Systemisch geweld

'Nieuw', duidelijk zichtbaar en meer nabij geweld roept veel emoties op, zie weer de oorlog in Oekraïne. Tegelijkertijd wordt ander geweld nauwelijks nog opgemerkt en in feite genormaliseerd. Dat is zeker het geval voor wat door Johan Galtung als structureel geweld benoemd werd, misschien nog wel beter geduid als systemisch geweld, dat vorm krijgt in onderdrukking, uitbuiting, achterstelling en uitsluiting.

Het zijn op globaal niveau vooral de gevolgen van het westerse kapitalisme die dag in dag uit mensen in armoede laten leven en/of laten zuchten onder repressie, discriminatie en in steeds ernstigere mate de consequenties van klimaatverandering, terwijl de hoop en de middelen om hieraan te ontsnappen hen onthouden of ontnomen worden.

Het blijkt op nationaal niveau al bijna onmogelijk voor de verantwoordelijken om, met betrekking tot structurele misstanden zoals de Toeslagenaffaire en de gevolgen van de gaswinning in Groningen, het eigen falen en de desinteresse voor de getroffen onder ogen te komen.

Op mondiaal niveau, waar het systemische geweld hard huishoudt, gaat het nog vele stappen verder. Fundamentele twijfel aan de westerse superioriteit, zo niet in de uitvoering dan toch op z'n minst in de intenties, is zo tegengesteld aan ons zelfbeeld, dat wie dit toch aandurft, onmiddellijk buiten het maatschappelijke discours van wat acceptabel wordt geacht geplaatst wordt.

Waar de Ander al snel gereduceerd wordt tot het Kwaad, wordt de nuance die we bij onszelf wel zien buitenproportioneel uitvergroot.

Het Westen en de Ander

Voormalig advocaat Victor Koppe legde in 2017 zijn toga neer uit totale ontluistering over de rol van het internationaal strafrecht in deze wereld en over internationale tribunalen, nadat hij jaren besteed had aan het verdedigen van Rode Khmer-leider Nuon Chea voor het Cambodjatribunaal. In het online kunsttijdschrift *Mister Motley* verscheen een interview met hem, waarin hij de achtergronden van zijn beslissing toelicht: “Alle academici die over Cambodja schrijven, worden gedreven door een afschuw van de Ander, en zijn min of meer overtuigd van hun eigen morele superioriteit. (...) De dubbele standaard en de morele hypocrisie die wij hanteren is ongelooflijk groot want wij zijn er zo van overtuigd dat iedereen zou moeten leven volgens ons systeem, dat er zelfs niet meer neutraal gedacht kan worden over mensen die daarvan afwijken.” Koppe stelt dat er een ‘dwingend westers narratief’ is en dat dit ook in het internationaal strafrecht – een westerse manier om de Ander te onderdrukken en controleren – grote gevolgen heeft: “Alle tribunalen gaan uit van het vervolgen van de Ander. Westerse verdachten zijn er niet. Er is nog nooit iemand uit het Westen vervolgd voor oorlogsmisdrijven of hulp bij genocide.” Wat wij hier in het Westen voorgeschoteld krijgen als het Kwaad, is altijd die Ander. Het moreel superieure zelfbeeld én de drijvende kracht van westerse (kapitalistische) belangen kunnen geen andere invulling aan. Dat weerspiegelt zich niet alleen in het door Koppe bekritiseerde internationale strafrecht, maar in alle vormen van internationale verhoudingen, met inbegrip van het westerse militaire beleid.

Gevaarlijke ontwikkeling

Zolang westerse samenlevingen het grote kwaad alleen in de ander zien en het eigen kwaad tot in het absurde bagatelliseren en nuanceren, zullen zij de ongelijke verhoudingen en het systemische geweld in de wereld blijven reproduceren en niet in staat zijn om tot enige fundamentele verandering te komen.

Militarisme is een onlosmakelijk onderdeel van dit verhaal, en juist daarom is de westerse reactie op de Oekraïne-oorlog in de vorm van enorme stijgingen van militaire uitgaven, verdere militarisering van buitenlands beleid en steun aan de wapenindustrie, zo'n gevaarlijke ontwikkeling. Het ene Kwaad bestrijden door het andere – het westerse militaire apparaat – in hoge mate uit te bouwen heeft verwoestende gevolgen op de langere termijn. Rusland vormt een bedreiging voor zijn buurlanden, maar het westerse imperialisme is op mondiaal niveau een veel groter probleem en zal een nog stevigere greep op de rest van de wereld kunnen uitoefenen in het afdwingen van zijn eigen economische en veiligheidsbelangen.

Niet-westerse stemmen onderkennen dat gevaar wel, maar de overgrote meerderheid hier, inclusief delen van de vredesbeweging, is zo verblind door het Russische Kwaad en de gevoelde noodzaak daar wat dan ook tegen in geweer te brengen, dat een kritische houding tegenover westers militarisme in rook opgaat.

Laten we er op z'n minst aan werken dit veel centraler in de discussie te zetten en ons moreel superieure zelfbeeld te onderkennen als de lege huls die het is. ◀

In memoriam:

Roline Woldinga-Veldkamp

'Vrede en alle goeds'. Dat staat bovenaan de rouwkaart van Roline Woldinga-Veldkamp die op 7 juli 2023 overleed, 99 jaar oud. Zij was een actief lid van *Kerk en Vrede* en van de Franciscaanse Vredeswacht. Ter nagedachtenis en inspiratie plaatst *Vredesspiraal* één van haar teksten die tekenend voor haar was.

Roline Woldinga-Veldkamp (1924-2023), actief lid van *Kerk en Vrede* en de Franciscaanse Vredeswacht.

Een beetje opstanding

Woensdrecht, een symbolon
zoals Berlijn dat is.
Wereld in een notendop.

Als mijn analyse zo zwart is als roet
dan moet ik naar Woensdrecht
om te bidden en te vloeken
over de waanzin ten top
om te lachen en te zingen op
het vollemaansfeest
of bij een houtvuurtje
te huilen om moeder aarde
om blij te zijn dat Frits daar is
en let, Mariette, Gerrit,
Koen, Gildardo
en al die anderen in de actiekampen
om de oudere zusters ook uit de kloosters,
Magdalena, de zusters van de walletjes
en Pia met haar stok.
om mijn kleinkind Selmar Kagiso
sjaloom, vrede betekent zijn naam
om de kinderen van Mururoa, wat is
hun aller toekomst
om Assisi en Auschwitz
om te luisteren naar mijn eigen
voetstappen op weg naar de basis
zijn het de voeten van de vreugdebode
of die van *Unter den Linden*
om het houten kruisje met de fragiele strooien Jezus,
meer dan tweeduizend maal
liep hij met ons mee.
Het kostte hem zijn armen
maar er is een vernieuwde en
veel armen, handen en voeten
dragen hem mee. Dat is een beetje
opstanding
en als ik dat allemaal door me heen
heb laten gaan, dan wordt
mijn hoop ontembaar
en ik kan weer verder
in Amstelveen.

Pasen 1987, Roline Woldinga-Veldkamp (1924-2023).

Ken uw vijanden

Met mijn koor zing ik Psalm 25. 'Heer, ik hef mijn hart en handen / op tot U, beslecht mijn zaak. (...) Ja, zij worden zeer beschaamd / die de goede trouw verachten, / maar wie uw gebod beaamt / mag gelovig U verwachten.' Ik zing mijzelf deze psalm binnen, vanuit mijn somberheid van de laatste dagen. Somberheid over de onwil van westerse leiders om te zoeken naar een einde aan de oorlog in Oekraïne, de onwil om de op ons af razende klimaatcrisis als een noodsituatie te behandelen.

Ja, onze leiders zijn niet 'te goeder trouw', doen niet alles wat in hun macht ligt om ons te behoeden voor de ramp van het escalerende geweld en van de onomkeerbare aantasting van het leefklimaat op aarde. De psalmist heeft mij in mijn wanhoop op het oog. Ik probeer altijd zelfkritisch bedacht te zijn op het scherpe onderscheid tussen inlegkunde en uitlegkunde van de bijbel. Maar nu breng ik mijzelf zingend in als het subject van deze psalm.

Hoop en rouw

Zo verenig ik mij met wie mij daarin voorgingen, bijvoorbeeld Ernesto Cardenal. De 'ik' van de psalm is het genegeerde volk van nu, waar ik bij hoor. Het klimaat. "Waarom roepen de kerken niet harder?!" vraagt Roze-marijn van 't Einde van Christian Climate Action. "Wat houdt hen tegen?" En ze durft zelfs te vragen: "Houden ze wel van hun God die de Schepper van alle leven is?" Dat is een stevige, maar terechte vraag, ook aan mij als prediker. En haar roep om systeemverandering deel ik helemaal. Het slot van het interview met haar in *de Volkskrant* (11 februari) raakt me het meest: "Hoop ligt in het samen doen, doen wat je kunt en rouwen" – wat een aangrijpend woord hier – "om wat we buiten ons bereik hebben gebracht door onze uitbuiting van de aarde en van onszelf."

Oorlogsmisdaden

De oorlog. Dagelijks gaan er honderden jonge soldaten dood, opgeofferd voor een goede uitgangspositie in de eindonderhandelingen. Daarnaast worden in moderne oorlogen burgers massaal gedood uit strategische overwegingen, om te winnen. Dat deden en doen de Russen nu in Oekraïne, maar we kennen het ook van de Tweede Wereldoorlog. In 1940 werd Rotterdam verwoest door Duitse bombardementen, reden voor de

Nederlandse overheid om te capituleren, om meer verwoeste steden te voorkomen. Oekraïne besliste anders. Tegen het einde van die oorlog doodden de Amerikanen bewust tienduizenden Japanse burgers door de atoombommen op Hiroshima en Nagasaki. En al eerder legden geallieerde bommenwerpers Duitse steden als Hamburg en Dresden in de as, met tienduizenden burgerdoden als gevolg. De latere Amerikaanse minister van Defensie McNamara zei dat hij en zijn maten 'zich hadden gedragen als oorlogsmisdadigers en dat ze ook als zodanig veroordeeld zouden zijn als ze verloren hadden.'

De terechte woede om de Russische verwoestingen brengt ons opnieuw bij onze eigen geschiedenis. En bij de noodzaak om serieus te zoeken naar aanknopingspunten om te onderhandelen, om honderdduizenden doden te voorkomen. Jezus verdiepte het Griekse 'Ken uzelf' tot 'Ken uw vijanden': leer hen kennen als mensen zoals jijzelf. Voor leerlingen van Jezus begint de vrede bij deze zelfoverwinning.

Deze column is afkomstig uit 'Ophef' (10 maart 2023), het 'tijdschrift voor hartstochtelijke theologie' van de Vereniging voor Theologie en Maatschappij.

Harry Pals

voorzitter van de Theologische Werkgroep van *Kerk en Vrede*

Ik zing mezelf een psalm binnen.

Miskotte: voor een betere weerstand

Hoe kunnen we ons innerlijk verzetten en maken we ons weerbaar tegen de gruwelen van onze tijd? Kornelis Heiko Miskotte (1894-1976), de hervormde denker, dominee, theoloog en hoogleraar, doordacht deze vragen al aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Hij zag in de God van Israël de absolute tegenpool van het nieuwe heidendom dat zich breed maakte in de vorm van het nationaal-socialisme. Miskotte riep christenen op om zich te bezinnen op de vraag wat de kerk eigenlijk is en gelooft, en waarin de christelijke boodschap bestaat. Oftewel: om de Bijbel te leren lezen als verzetsliteratuur. Voor een betere weerstand.

Margreet
Hogeterp

Miskotte is een van de weinige theologen die zich profetisch keerden tegen de opkomst van het nationaal-socialisme als moderne vorm van heidendom. Deze visie komt voor het eerst naar voren in zijn boek *Edda en Thora* dat in 1939 verscheen. Het heidendom, door Miskotte ook vaak 'religie' genoemd, is volgens Miskotte algemeen-menselijk, schept zich goden naar naar ons beeld en onze gelijkenis. Het jodendom abstraheert volkomen van deze natuurgegevenheden en kent maar één God, alle andere goden zijn afgoden. Door de dagelijkse omgang met de Thora, beschikt het jodendom (en daaruit voortkomend het christendom) volgens de theoloog over een impliciet geloof, namelijk een automatisch vertrouwen in de enige verborgen God. Dat maakt het joden-

Volgens Miskotte komt het aan op het cultiveren van de innerlijke weerstand tegen de afgoden van de wereld.

en christendom volgens Miskotte anti-heidens. Aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog ziet hij dan ook geen andere weg dan dat christenen zich, mét Joden, volstrekt laten gezeggen door de wet van God om zodoende weerstand te kunnen bieden aan het nieuwe heidendom, dat zich van de God van de bijbel losscheurt.

Betere weerstand

Kort na de februaristaking van 1941 verschijnt van Miskottes hand het illegale geschrift *Betere weerstand*, waarin dezelfde beweging van kritiek en teruggrijpen op de wet van God te herkennen is. Hij ziet haarscherp in dat de nazi's erop uit waren om een 'nieuw menstype' te kweken dat niet beter weet dan dat de wereld beheerst wordt door macht en machtsverhoudingen.

Een gedachtegang die ook in de huidige tijd kan resoneren, met de oorlog in Oekraïne zo dichtbij en een wereld waarin mensen opgroeien die niet van de zachte krachten weten maar alleen geschoold zijn in de logica van brute macht. Maar, zo meent Miskotte, de totaalstaat is een onmogelijke mogelijkheid, want ze rust niet in het gezag van God: "De totaalstaat is niet alleen bedenkelijk en gevaarlijk, maar voluit onmogelijk, een wangedrocht van een God-vergeten denken."

Bijbelse kernwoorden

Een ander door Miskotte geschreven werk is *Bijbels ABC*. Het is de weergave van een bijbelcursus die de theoloog in 1941 gaf. Naast de structuur van de taal en de kernwoorden van het Oude Testament, bevat het boek bemoedigende woorden in oorlogstijd. Zoals: "De moderne staatsontwikkeling schijnt te gaan in de richting van een totalitaire heilsleer, te proclameren door een werelds gezag. De ontwaakte kerk herinnert zich onder de druk en de dreiging daarvan, dat geen leer totale geldigheid heeft over het ganse leven dan het goddelijk onderricht der Schrift."

Ethisch conflict

Hoewel Miskotte in zijn jonge jaren actief betrokken is bij *Kerk en Vrede*, neemt hij later afstand van het pacifistische gedachtegoed. Zijn laatste dagboekantekening over oorlog en vrede dateert van

10 september 1934, naar aanleiding van een redevoering van generaal Snijders die verklaarde dat de oorlog een 'noodlot' is, dat niet met woorden of theorieën kan worden gekeerd. Miskotte reageert daarop met: 'De oorlog is geen noodlot; we hebben alleen geen kans.' Hij voegt daaraan toe: 'Niettemin erken ik, anders dan *Kerk en Vrede*, dat hier een ethisch conflict blijft. Het spreekt ethisch niet vanzelf dat wij ontwapening voorstaan. Er komen machten op voor wie weerloosheid niet roerend is, maar een prikkel voor donkere instincten.' Volgens Miskotte is weerloosheid, ontwapening als persoonlijke zedelijke keuze mogelijk, maar niet per se geboden – ook voor christenen niet. Daarom kan het volgens hem ook niet gepreikt worden.

Kerkelijk réveil

Miskotte kan dus geen pacifist *pur sang* worden genoemd. Niettemin is hij vanaf het begin van de Tweede Wereldoorlog nauw betrokken bij de strijd om binnen de Hervormde Kerk tot een duidelijke stellingname tegen de nazi-ideologie en met name de jodenvervolging te komen. Miskotte maakte deel uit van de zogenaamde Lunterse Kring, een groep van theologen en niet-theologen, die al voor 1940 de 'Amersfoortse stellingen' formuleerde. Deze richtten zich met name tegen het antisemitisme. Dit geschrift vond slechts moeizaam weerklank in de Hervormde Synode; de organisatie van de Hervormde Kerk was nog niet toe aan een dergelijke duidelijke stellingname.

De gedachtegang van de Amersfoortse stellingen is verflauwd terug te vinden in het eerste herderlijke schrijven dat in juli 1941 door de Synode werd aangenomen. Pas het tweede herderlijke schrijven, waarvan Miskotte mede-opsteller was, gaf in juli 1943 een veel helderder geluid. Het was bedoeld om de kerkenraden leiding te geven. Intussen werd Miskotte, juist vanuit zijn voortrekkersrol inzake de meningsvorming rond het gevaar van het nationaal-socialisme, nauwer betrokken bij het reorganisatiestreven van de Hervormde Kerk. In de Hervormde werkgroep 'Kerk en Gemeenteopbouw' werd hij de opsteller van de 'Doornse stellingen', die in maart 1943 door vertegenwoordigers van de verschillende richtingen binnen de Hervormde Kerk werden aanvaard als richtlijn voor het kerkelijk gesprek en als fundament voor de verdere reorganisatie van de kerk. Zo kan worden gesteld, dat Miskotte die altijd met zoveel kritische distantie tegenover de 'vaderlandse kerk' stond, zich kon ontplooien als leidsman van een hervormde kerk die zich juist in oorlogstijd opnieuw als kerk heeft leren ontdekken. Een kerkelijk réveil, dat grote gevolgen zou

krijgen voor de positie van de kerk in de naoorlogse maatschappij.

Doorbraak

Kort na de bevrijding in 1945 komt Miskotte samen met zijn collega Jan Buskes en zes andere predikanten in het nieuws doordat ze met enige bombarie overstappen naar de SDAP, de voorloper van de PvdA. Het begin van de zogenoemde 'Doorbraak': een beweging die direct na de Tweede Wereldoorlog ontstond om te komen tot de vorming van één progressieve partij, die progressieven met een katholieke, protestantse, sociaaldemocratische of liberale achtergrond moest verenigen. De christelijke partijen hebben afgedaan, stellen Miskotte en zijn collega's. Ze hopen dat niet alleen vrijzinnigen, maar ook orthodoxe protestanten nu de overstap naar de sociaaldemocratie maken. Het effect van hun actie zal gering zijn.

Innerlijke weerstand

Wat bezielde deze theoloog, een dominee, om het, met de Bijbel in de hand, op te nemen tegen het nationaal-socialisme? Wat kon dat uitrichten tegen de macht die bezig was haar moorddadige bewind over Europa uit te spreiden? Zo op het oog misschien weinig, maar toch veel. Het komt aan op het cultiveren van de innerlijke weerstand. Om die zodanig te verankeren dat deze niet snel opbrandt, maar groeit en kracht geeft voor de lange duur. ◀

Predikant en hoogleraar

Miskotte wordt in 1921 predikant in Kortgene (op Noord-Beveland) en daarna in Meppel, Haarlem en Amsterdam. In het bevrijdingsjaar 1945 ontvangt Miskotte eindelijk de officiële erkenning van zijn verdiensten voor kerk en theologie: hij wordt namens de Hervormde Kerk benoemd tot kerkelijk hoogleraar dogmatiek aan de Universiteit van Leiden. Meer lezen? Willem van der Meiden schreef het boekje *Om de kracht van het weerwoord. De aanhoudende actualiteit van K.H. Miskotte (1894-1976)*. Verkrijgbaar via www.docete.nl.

Miskotte ontplooidde zich als leidsman van een Hervormde Kerk die zich juist in oorlogstijd opnieuw als kerk heeft leren ontdekken.

De heilige strijd van een profeet

Martin Luther King: de man die in de USA zelfs een eigen 'dag' – de derde maandag in januari – kreeg toebedeeld. En dat voor iemand die een maand voordat hij vermoord werd, nog door de FBI in een instructiebrief aan verklikkers als 'het belangrijkste doelwit' werd aangeduid. De biografie van Jonathan Eig geeft – mede dankzij openbaar geworden geheime documenten van de FBI – een onthutsend beeld van de nachtmerrie waarin King terecht kwam na 1964.

Rob van Essen

In 1963 wekte King bij vele duizenden – er waren 250.000 mensen naar Washington gekomen – de hoop op verandering. 'I have a dream', zei hij en zijn woorden werden wereldwijd gehoord. In 1964 was hij de jongste ontvanger van de Nobelprijs voor de vrede. Deze internationale erkenning betekende niet dat de tegenstand in de USA af nam. Tot zijn dood werd hij afgeluisterd, werden de meest intieme details uit zijn leven door Edgar Hoover (1895-1974) met de Amerikaanse president gedeeld. William Sullivan, met instemming van Hoover, schreef na de 'Mars op Washington': 'We moeten hem neerzetten als de gevaarlijkste neger voor de toekomst van dit land'. In de biografie is het 'N-woord' (pag. 408) vervangen door 'zwarte'.

Protestantse heilige

In de jaren na de moord op King werd zijn naam in menige preek genoemd als voorbeeldfiguur – naast moeder Theresa en Bonhoeffer – en kreeg hij de status van een protestantse heilige. Ik heb mij daar ook wel schuldig aan gemaakt en in 1974 vernoemde ik mijn jongste zoon naar hem. Deze biografie, zestig jaar na zijn dood, is geen beschrijving van een heiligenleven. King had, naast zijn huwelijk enkele affaires en de FBI schroomde niet dat naar buiten te brengen. Moreel probeerden ze hem monddood te maken en ook politiek. Tot zijn dood bleef hij voor

Jonathan Eig (vertaling: Frans Reusink), KING – het leven van Martin Luther King, Hollands Diep, 2023. ISBN 9789048845361, 767 pag., € 29,99.

de FBI een crypto-communist. In het Amerika dat het 'wereldcommunisme' in Vietnam bestreed een absolute doodzonde. Had King in deze tijd van *me too*-beschuldigingen geleefd, dan was Hoover waarschijnlijk succesvoller geweest met het lekken van King's overspeligheid. Pas tijdens de periode Clinton ontstond er verontwaardiging over dit machodrag.

Communistische onruststoker

De biograaf maakt duidelijk dat King in de jaren na de 'Mars op Washington' uit eigen kring en van overheidswege steeds meer tegenstand krijgt. De FBI ziet hem als communistische onruststoker. Sullivan van de FBI schreef na de *I have a dream*-rede: "We maken een sociale revolutie mee". De Amerikaanse middenklasse is bang voor verandering. Wat King in beweging heeft gezet gaat te snel. Nog geen drie weken na 'Washington' is er een aanslag op de zwarte Sixteenth Street Baptistengemeente in Birmingham, waar vier kinderen de dood vinden. Twee dagen daarvoor, 13 september 1963, bestormen meer dan honderd witte studenten het stadhuis om een statement te maken vóór rassenscheiding en de burgemeester (!) verklaart dat ze zijn steun hebben.

Onbewust racistisch

Gaandeweg spreekt King zich ook kritischer uit over Noord-Amerika waar velen menen dat de integratie eigenlijk al voltooid is. "De meeste Amerikanen zijn onbewust racistisch", zegt King. Dit naar aanleiding van zijn ervaringen in Chicago, waar witte mensen geweigerd hadden in te gaan op oproepen om hun scholen en buurten te integreren (pag. 632). Geheel uit de gratie raakt King als hij zich publiekelijk uitsprekt tegen de oorlog in Vietnam. "De bommen in Vietnam ontploffen in eigen land: ze vernietigen de hoop en kansen op een fatsoenlijk Amerika", zei hij in 1966 voor een subcommissie van de Senaat. Dit was zelfs voor de progressieve *New York Times* een stap te ver die schreef dat het 'zonde en bovendien zelfvernietiging was voor King om zich te concentreren op Vietnam'. En waar King voorheen begrip ontmoette in het Witte Huis en voorzichtige steun, had hij het nu bij president

Johnson totaal verbruid. Zijn perssecretaris zei dat de president 'kille minachting had opgevat voor Martin Luther King' (pag. 629).

Onbegrepen en teleurgesteld

Niet alleen van radicale zijde kreeg hij kritiek, ook in eigen gelederen was er forse tegenstand toen King ervoor koos zich tegen de oorlog in Vietnam uit te spreken. King was daarover heel teleurgesteld (pag. 625), want hij voelde zich onbegrepen. Als hij woedende jonge mannen opriep geen geweld te gebruiken, waarom dan zwijgen als Amerika geweld gebruikt om zijn problemen op te lossen? King droomde niet langer van een Amerika waarin mensen de handen ineensloegen, maar was ervan overtuigd geraakt dat we 'om het denken in rassen en klassen en landen te overstijgen alle mensen onvoorwaardelijk moeten liefhebben. Dat is wat God van ons verwacht'.

Gericht op middenklasse

Naast zijn kritiek op de Vietnamoorlog verweet King de burgerrechtenbeweging – en zichzelf – dat ze zich gericht hadden op de middenklasse, maar de armen links hadden laten liggen, vooral in het Noorden.

Dit inzicht kwam waarschijnlijk ook doordat veel zwarte burgers zich afkeerden van Kings geweldloze strijd. Ze zagen geen verandering – of te langzaam – en vestigden hun hoop op leiders als Malcolm X en Stokely Carmichael, die meenden dat King zich liet inpakken door de gevestigde macht. De 'Nation of Islam' was zelfs tegen integratie en vóór een scheiding van rassen.

Geen heilige

Afsluitend enkele leesobservaties van mijn kant: De biografie geeft een verhelderend beeld van het middenklasse milieu waarin King opgroeit (vader en grootvader predikant). Door zijn studie krijgt hij belangstelling voor het democratisch socialisme. In een recensie doet Myron Magnet het voorkomen alsof King argeloos op het schild gehesen is van activisten en zich graag liet gebruiken. En ze serveert hem af als een '*social gospel*' profeet, die het protestantse individuele ethos negeerde. Maar King werd predikant omdat hij

tot de overtuiging was gekomen dat de kerken moesten opkomen voor rassengelijkheid en rechtvaardigheid en liefde tot de naaste. In zijn leven speelt zijn echtgenote Coretta een bepalende rol, ze helpt hem door depressies heen, spreekt op manifestaties en voedt de kinderen bijna alleen op. Maar tegelijk heeft King kortere en langere verhoudingen met medewerkers in zijn organisatie. Ik vond het ongemakkelijk dat gedocumenteerd te lezen, maar duidelijk is dat Coretta wist dat ze niet met een heilige getrouwd was. Martin en Coretta deelden dezelfde passie voor gerechtigheid en wisten zich deel van een profetische beweging.

Vrucht dragen

In de Schrift is niet de centrale vraag of iemand moreel voortreffelijk is, maar of een leven vrucht gedragen heeft. Mensen moeten niet afgerekend worden op individuele tekorten in verantwoordelijke en veeleisende situaties. Mensen die de geschiedenis heilig heeft verklaard, waren niet altijd tactisch of beminnelijk.

In een staat doordeesemd van racisme, institutioneel en psychologisch, gaat de middenklasse-predikant M.L. King aan de kant van de ontrenten en geminachten staan. Zich daarbij gaandeweg realiserend dat hij zijn leven op het spel zet.

Het is ook goed dat Jonathan Eig inzage heeft gehad in de tot nog toe geheime documenten en telefoontaps. Het laat zien hoe gevaarlijk instituties zijn die niet democratisch gecontroleerd worden. King wordt uiteindelijk het slachtoffer van een ideologie die meent dat kritiek op de staat met alle middelen bestreden dient te worden. Ook goedwillende leiders als de gebroeders Kennedy en president Johnson hebben dat geen halt toegeroepen. Goede wil zal door profetische tegenspraak scherp gehouden moeten worden. ◀

Martin Luther King's woorden '*I have a dream*' gaven duizenden mensen wereldwijd hoop.

Hoe taal tot geweld kan leiden

Je zou zeggen dat geweld begint waar praten ophoudt, maar dat is zeker niet het geval. Oorlogen kunnen beginnen met taal, lang voordat het eerste schot is gelost. Hoe kunnen we deze rol van taal in geweld en oorlog duiden, en wat kunnen we daarvan leren?

Margreet Hogeterp

De diepe verbondenheid tussen taal en oorlog kennen we al uit de klassieke oudheid. De Griekse staatsman Pericles vertelt bijvoorbeeld in zijn iconische grafrede waarom zo veel jonge Atheense mannen moesten sneuvelen in de strijd tegen Sparta. Ze gingen niet zomaar dood, liet Pericles de morrende nabestaanden weten, maar stierven voor een democratisch ideaal. Hun dood was een goede dood. De tekst geldt nog steeds als een schoolvoorbeeld van hoe een verhaal een oorlog, en alle offers die daarin worden gemaakt, kan rechtvaardigen.

Oorlogsframe

Een van de bekendste hedendaagse *frames*, met grote gevolgen voor de recente wereldgeschiedenis, is de reactie van George W. Bush op de aanslagen van 11 september. Deze Republikeinse president heeft de strijd tegen het internationale terrorisme toen niet benoemd als 'de strijd tegen terrorisme'. Hij heeft die veel zwaarder aangezet als 'de Oorlog tegen Terreur' (*War against Terror*). Al Qaida, en vooral hun leider Osama bin Laden, zijn verantwoordelijk voor het probleem van de gruwelijke aanslagen van 11 september. De oplossing is niet 'bestrijding van die organisatie', maar een oorlog tegen Afghanistan (en kort daarna tegen Irak). De onderliggende waarde is niet gerechtigheid – 'evenredige straf voor de schuldigen voor deze misdadige aanslag' – maar roept diepgewortelde gevoelens op van vergelding tegen uiteenlopende bedreigingen van 'vrijheid'. Door de bril van dit extreme oorlogsframe zie je een wereld verdeeld in terroristen en helden. Bush kon op die manier een extremer beleid voeren, inclusief de legitimering voor privacybeperkingen en het martelen in Guantánamo Bay. Hij voerde immers geen oorlog tegen Afghanen en Irakezen, maar tegen Terreur.

Democratie versus autocratie?

Een ander voorbeeld: Rusland zet het Westen neer als onchristelijk, pervers, satanistisch, en vol met pedofielen. Rusland is de hoeder van de christelijke waarden en het Westen is een verdorven maatschappij die daar juist tegenin gaat. Vervolgens reageerde Ursula von der Leyen, voorzitter van de Europese Commissie, daar vorig jaar in haar *Union of the States*-toespraak op met een eigen frame: "Dit is niet alleen een oorlog die Rusland tegen Oekraïne begonnen is. Dit is een oorlog tegen onze energie, tegen onze economie, tegen onze waarden en tegen onze toekomst. Dit gaat om autocratie tegen democratie." Oftewel: Dit is een oorlog van een hoge morele orde waarbij wij, westerse landen, uiteraard de hoge morele orde vertegenwoordigen.

Hiermee sluit zij aan bij andere westerse politici, Joe Biden voorop. De Amerikaanse president spreekt al sinds zijn campagne over een mondiale strijd van democratie versus autocratie, waarbij tot voor kort de ogen vooral op China gericht waren. Maar dit in essentie neoconservatieve discours, waarin het goede, 'vrije Westen' wordt geportretteerd als verwickeld in een langdurige strijd tegen de kwade buitenwereld, maakt de wereld er veiliger noch democratischer op. Temeer daar de vraag wanneer en hoe deze grotere strijd van democratie tegen autocratie zal eindigen, niet wordt beantwoord.

Eindigt deze oorlog pas als én alle Russen uit heel Oekraïne verdreven zijn én Poetin uit het Kremlin? En gaat daarna de krachtmeting door met de veel machtigere Chinese autocratie, en zo ja, met welk einddoel?

Othering

Ook wordt in veel media Oekraïne afgezet tegen situaties in het Midden-Oosten. Zo zei een Britse correspondent aan het begin van de oorlog dat "het ondenkbare is gebeurd in Oekraïne. Dit is geen ontwikkelend derdewereldland. Dit is Europa." Dat klinkt alsof oorlog inherent non-Europees is, terwijl de geschiedenis toch wel iets anders laat zien.

We noemen dit fenomeen 'othering': er wordt vastgesteld wat 'normaal' is door middel van

een wij/zij-frame. De verschillen tussen twee groepen worden benadrukt, en daarbij is 'wij' altijd normaal en positief, en komt de Ander er een stuk minder goed vanaf. In dit geval hoort Oekraïne bij 'ons', en zijn 'ontwikkelande derde-wereldlanden' de Ander.

Hier, in het beschaafde Westen, zou het niet normaal zijn legertanks door de straten te zien rijden en bombardementen te horen. Maar dáár, in de blijkbaar onbeschaafde, onderontwikkelde derdewereldlanden, is dat aan de orde van de dag. Of zo lijkt het in ieder geval, dankzij het discours dat gebruikt wordt rond dit onderwerp.

Dit frame wordt soms bewust en soms onbewust gekozen, maar is altijd schadelijk. Door deze manier van spreken wordt het Westen neergezet als normaal en beschaafd en terwijl de mensen in de 'zij'-landen gedehumaniseerd en de situaties gebagatelliseerd worden.

Hypocriet

Het frame van het democratische goed tegen het autocratische kwaad is ook hypocriet. Want betekent die strijd dat het Westen de banden met dictaturen als Saudi-Arabië gaat verbreken? Integendeel, die worden, met Amerika voorop, juist aangehaald. Zoals we nu ook meer gas gaan halen uit autocratie Qatar. En hoe zit het met die westerse democratieën zelf? Onder Trump, en met de bestorming van het Capitool bleek de Amerikaanse democratie nogal fragiel.

Dat gegeven biedt weliswaar geen enkele rechtvaardiging voor Poetins ongekende aanvalsoorlog, maar maakt het wel lastiger nu moreel hoog van

de toren te blazen. En het maakt het frame van democratie versus autocratie als de strijd van goed tegen kwaad minder geloofwaardig.

Door het kwaad vooral buiten onszelf te plaatsen – als de dreiging van een externe vijand – krijgen we bovendien minder oog voor ons eigen democratisch falen.

Gevaarlijke retoriek

Taal is actief betrokken bij gevoelens van angst en andere emoties. Dat lijkt voor de hand te liggen, maar toch zien wij taal vaak niet op die manier. Neem bijvoorbeeld de heersende opvatting over vrijheid van meningsuiting. Die luidt dat je moet kunnen zeggen wat je wil, hoe kwetsend ook. Taal kan immers geen kwaad – het beschrijft alleen, maar doet niks.

Maar onderzoek toont aan dat taal neurofysiologische effecten heeft. Woorden en zinnen activeren emotionele netwerken in het brein waarmee taal het beginpunt kan zijn van geweld ook al is het mogelijk causale verband tussen taal en geweld niet per se rechtstreeks. Gevaarlijke retoriek begint zelden met direct oproepen tot geweld. Het gaat subtieler: met eufemismen, dubbelzinnigheden en vage verwijzingen. Een woord als 'tribunaal' is een goed voorbeeld. Niemand weet wat daar nu eigenlijk mee wordt bedoeld, en achteraf kan iemand altijd zeggen dat hij het zo niet had bedoeld. Toch begrijpt iedereen de dreiging die ervan uitgaat. Dat komt omdat we ons kunnen inleven in wat de ander bedoelt. Evolutionair handig, maar het kan in dit geval ook gevaarlijk zijn. Het maakt suggestief taalgebruik mogelijk, zonder verantwoordelijkheid te dragen. Om die reden zou je kunnen stellen dat vrijheid van meningsuiting niet kan bestaan zonder verantwoordelijkheid. Want taal is niet vrijblijvend, ook woorden kunnen gevolgen hebben.

Wiens frames?

Hoewel de termen 'frames' of 'framing' vaak worden gebezigd als negatieve begrippen die betrekking hebben op verdraaiing van de werkelijkheid of manipulatie, zijn frames eigenlijk niets meer dan een reeks van elementen die we ordelijk samenzetten om betekenis te creëren. Frameloze communicatie bestaat dan ook niet.

Maar om niet in de grip te komen of te blijven van schadelijke frames moeten we leren om ze beter te herkennen en hun herkomst te bepalen. 'Over wiens frames gaat het hier?' is hierbij steeds de hoofdvraag. Als we het publieke debat leren zien als een strijd om bepaalde frames te laten domineren, en als we het mechanisme van framing goed begrijpen, dan worden we minder vatbaar voor beïnvloeding en propaganda. ◀

Doodtij voor de vredesbeweging?

Op de afgelopen Algemene Ledenvergadering van *Kerk en Vrede*, op 5 juni, ging Guido van Leemput, medewerker defensie van de Tweede Kamerfractie van de SP, tijdens zijn inleiding onder andere in op de vraag waarom er momenteel zo buitengewoon weinig debat is binnen de vredesbeweging, alsof we al gewend zijn geraakt aan de oorlog in Oekraïne. Volgens Van Leemput komt dat omdat ook oorlogstegenstanders andere accenten leggen in de verschillende lagen van de oorlog, waardoor een ondubbelzinnige krachtige beweging van burgers die de vrede afdwingt uitblijft.

Inleiding
ledenraad
door Guido
van Leemput

Van Leemput onderscheidt diverse lagen in de oorlog met Oekraïne waarover de meningen en de analyses binnen de vredesbeweging verschillen. Dat is volgens hem de belangrijkste oorzaak van het gebrek aan een eenduidig standpunt binnen de vredesbeweging.

Meerdere lagen

Zo is daar de laag van de burgeroorlog in Oekraïne die zich vanaf 2014 ontplooit na de opstand op het Euromaidan. Volgens Van Leemput is deze opstand ontstaan uit de opheffing van de Sovjet-Unie en de groeiende maatschappelijke tegenstellingen in Oekraïne die in voor- en tegenstanders van de Euromaidan-opstanden tot uiting kwamen.

Dan is er de laag van een imperialistische inval van Rusland op een soeverein land. De verschillen die er in Oekraïne bestaan, zijn hierbij niet van belang. De Russische invasie brengt de Oekraïense zelfverdedigingsoorlog voort en een zeer sterk Oekraïens zelfbewustzijn dat enorm is gegroeid.

Een derde laag is dat de Russische inval vanaf het begin ook bedoeld is om de wereldverhoudingen om te vormen. In het voordeel van Rusland. Naast een greep in de landbouw- en minerale rijkdommen van Oekraïne zou het ook tot een verzwakking van het Westen ten opzichte van de rest van de wereld moeten leiden.

Daar tegenover staat de vierde laag van het dubbelkarakter van de oorlog die het Westen, vooral door de VS, door Oekraïne tegen Rusland laat voeren. Het dubbele doel is niet alleen het steunen

van Oekraïne, maar ook de verzwakking van de Russische regering, dan wel een machtswisseling en het afzetten van de regering Poetin. Daarmee kan een verdere Amerikaanse hegemonie worden bereikt over Europa en zo mogelijk ook Rusland. Bovendien is de verzwakking van Rusland ook gericht op een sterke concurrentiepositie met China en andere grootmachten. En dan is er ook nog de laag van de interne strijd in Rusland na de Koude Oorlog.

Tot slot speelt bij de meningsverschillen het proportionaliteitsbeginsel een rol. De Russische oorlog is niet legaal en het verzet van Oekraïne is legitiem, maar het grote probleem zit in de proportionaliteit. De gevolgen van deze oorlog, zeker als hij lang duurt, zijn zo groot dat alles moet worden gedaan om het geweld te laten stoppen.

Tegen welke oorlog?

Volgens Van Leemput is de vredesbeweging verdeeld over welke oorlog er nu precies gevoerd wordt en waar men voor en tegen is.

De meeste mensen gaan uit van de tweede laag: een imperialistische inval van Rusland op een soeverein land. Als dat het enige is dat je erkent in deze oorlog, dan is het zeer logisch om honderd procent solidair te zijn met de bevolking van Oekraïne. Ook het bewapenen van Oekraïne wordt dan verklaarbaar. Het beleid wordt gevormd door NAVO-landen en bestaat uit bewapening volgens een recept van geremde escalatie. Een belangrijke vredesorganisatie als PAX deelt deze analyse en militaire strategie. Ook de pers verdedigt deze ziens- en handelswijze. De mensen met een afwijkende mening worden bestreden juist om te voorkomen dat zij aanhang krijgen.

Een andere groep burgers vindt dat Rusland is geprovoceerd en de NAVO in Oekraïne een voetsoldaat voor het anti-Russische werk heeft gevonden. Ze blijven vooral bij de eerste laag en vinden Oekraïne hoofdverantwoordelijk. Zij vinden vaak ook de VS de gevaarlijkste macht in de wereld. Een derde groep vindt de Russische inval illegaal, maar het geweld moet stoppen om verdere escalatie, en ook het eindeloze bloedvergieten, te voorkomen. Een mening die onder andere *Kerk en Vrede* is toegedaan.

En nu?

Hoe nu verder? Welke stappen zouden er genomen kunnen worden om als vredesbeweging verder te komen? Volgens Van Leemput is een staakt-het-vuren het eerste antwoord; het stoppen van het daadwerkelijk oorlog voeren met de bedoeling om door middel van onderhandelingen het beoogde resultaat te krijgen. Een staakt-het-vuren stopt de destructieve dynamiek van oorlog. Afzonderlijke landen, en waarom niet Nederland, of organisaties als de VN, de Raad van Europa en/of OVSE, zouden een diplomatiek kader van onderhandelingen moeten aanbieden dat gepaard gaat met intrekken van wapenleveranties. Dat kader moet van een staakt-het-vuren gaan tot een onderhandelde terugtrekking van Russische troepen uit Oekraïne. Daarin kunnen volgens Van Leemput ook de stapsgewijze beëindiging van sancties een rol spelen. Een staakt-het-vuren remt de inter-imperialistische concurrentiestrijd, het wereldomspannende niveau van de gelaagde oorlog. De daaropvolgende onderhandelingen moeten tot de terugtrekking van Russische troepen uit Oekraïne leiden.

Steun Oekraïense en Russische volk

Als tweede belangrijke stap noemt Van Leemput de steun aan de Oekraïense bevolking tegen de oorlog. De positie van de Oekraïense bevolking is zonder meer het moeilijkst. Het is van belang dat sociale en politieke strijd in Oekraïne volledig mogelijk wordt gemaakt. Dus recht op organisatie en toepassing van alle sociale en politieke rechten die van een democratie mogen worden verwacht. Vervolgens is het belangrijk om de Russische oorlogstegenstanders te steunen tegen een autoritaire staat. Het is, zo meent Van Leemput, van belang dat de Russische bevolking zich politiek ontwikkelt naar een krachtige democratische

beweging die de regering Poetin vervangt en voorkomt dat er een kloon of epigoon voor in de plaats komt. Dat kan niet van een buitenlandse macht worden verwacht. De kans dat de Russische bevolking zich verzet tegen de regering is klein als de oorlog nog gaande is. Die kansen worden groter als het geweld stopt.

Maatregelen tegen kernwapens

Tot slot is het belangrijk dat er maatregelen komen ter voorkoming van (a)toomcatastrofes. Het is noodzakelijk dat het gevaar van kernwapens in de wereld, en in dit geval in Europa, als een van de eerste pan-Europese gesprekspunten aan bod komt. De inzet is het nemen van vertrouwenwekkende maatregelen, bijvoorbeeld uitstel van plaatsing van nieuwe Amerikaanse kernwapens in West-Europa en versterking en ondertekening van het verdrag dat kernwapens verbiedt.

Handelingsperspectieven

Van Leemput besluit zijn betoog met een aantal concrete handelingsperspectieven. Zo zou gewerkt kunnen worden aan een diplomatiek traject en een staakt-het-vuren. Of er zou gekozen kunnen worden om op geweldloze wijze de Oekraïense bevolking te steunen. Een andere mogelijkheid is om een solidariteitsbeweging met oppositionele Russen op te zetten. Ook het beginnen van een Europese beweging tegen kernwapens is volgens Van Leemput een optie. Maar wat er ook gedaan wordt, de vredesbeweging zal zich moeten voorbereiden op kritiek en op maatschappelijke uitsluiting en hoon. Dat laatste is geen nieuws. Pacifisten zijn op z'n best altijd voor romantische optimisten uitgekookt. Het vergt moed en vastberadenheid om desondanks achter het visioen te blijven staan van mensen die in vrede samenleven. ◀

Guido van Leemput:
"De meningen verschillen over waar men voor en tegen is."

Kissinger bezorgd over wereldsituatie

Henry Kissinger is een van de meest ervaren strategische denkers van deze tijd.

In een uitgebreid interview in *The Economist* dat hij gaf naar aanleiding van zijn honderdste verjaardag

maakt hij zich ernstig zorgen over de gevaarlijke wereldsituatie en geeft hij aan hoe een confrontatie tussen de VS en China vermeden kan worden.

Volgens Kissinger bevinden we “ons in de klassieke situatie van voor de Eerste Wereldoorlog waarin geen van beide partijen veel ruimte heeft voor politieke concessies en waarin elke verstoring van het evenwicht kan leiden tot catastrofale gevolgen.” Als het gaat over buitenlandse poli-

tiek is Henry Kissinger een van de belangrijkste stemmen van de VS. Jarenlang was hij nationaal veiligheidsadviseur. Hij was ook minister van Buitenlandse Zaken onder de presidenten Richard Nixon en Gerald Ford. Begin jaren zeventig was hij het brein achter de toenadering tussen de VS en China om de toenmalige Sovjet-Unie te isoleren en te verzwakken.

Lees meer op: https://vredessite.nl/nieuws/wereldoorlog_2120.html.

Veiligheidsbeleid

Een werkgroep van het platform ‘Europa voor Vrede en Solidariteit’, dat sinds de Russische invasie in Oekraïne verschillende acties en betogingen organiseerde, doet aanbevelingen voor vrede in Oekraïne en een ander veiligheidsbeleid. Daaronder ook: stoppen met eenzijdige uitbreiding van de NAVO. Opvallend is dat ook enkele grote vakcentrales het stuk ondertekenden.

Folder omtrent dienstplichtbrief

Vredesburo Eindhoven heeft een folder gemaakt voor jongeren rond de 17 jaar over de ‘dienstplichtbrief’ van het Ministerie van Defensie, die alle jongeren ontvangen in het jaar dat ze 17 worden. De jongeren worden aangezet tot nadenken over de opties die ze hebben om te reageren op deze brief.

Downloaden: <https://vredessite.nl/nieuws/docs/dienstplichtbrochure.pdf>.

Pacifistisch vredesspel

De Oekraïense Pacifistische beweging maakte een online spel waarin je een jonge pacifist uit Odessa bent. Na de brute Russische invasie roep je op tot gewelddoos verzet en diplomatie in plaats van bloedvergieten. Mensen denken dat je gek bent of een verrader, omdat de media hen heeft verteld pacifisten te haten. *Your mission: quit the corruption game and*

survive! Het spel is meertalig. *Speel het in het Engels op: <https://notowar.itch.io>.*

Minds of the Movement

Minds of the Movement: deze blog van het International Center on Non-violent Conflict biedt verhalen, interviews en commentaar van mensen aan ‘het front’ van ‘civiele weerstand’ of ‘burgerverzet’ (*civil resistance*)-bewegingen en houdt zo lezers op de hoogte van de laatste wereldwijde ontwikkelingen. De blog is een hulpbron voor degenen die proberen de kunst en de wetenschap van geweldloze strijd te begrijpen en het is een forum voor geweldloze activisten, geleerden, studenten, journalisten en leden van NGO’s en beleidsmedewerkers. *Meer info: <http://nonviolent-conflict.org/blog>.*

Vreedzame oplossingen

May-May Meijer van Peace SOS schreef een opiniëartikel dat gepubliceerd is op *Joop*. Het is een pleidooi voor het zoeken naar een vreed-

zame oplossing om de oorlog in Oekraïne te beëindigen. Meijer refereert aan de honderdduizenden doden en gewonden en aan het risico van een kernoorlog. *Lees het artikel op: www.bnnvara.nl/joop/artikelen/werk-aan-vrede-voor-oekraïne-op-navo-top.*

Eigen accenten in Vredesweek

Overal in het land zijn voorbereidingen gaande voor de Vredesweek 2023 (16-24 september). Het thema luidt: 'Democratie onder druk'. Maar sommige Ambassades van Vrede leggen toch een ander accent. Zoals in Vlaardingen waar men het thema 'Geen vrede met oorlog' koos en Den Bosch met het thema 'Pleiten voor vrede in tijden van oorlog?'

Vredesgebed

Zelf iets doen tijdens een vredesviering? Dit gebed van Jan de Jongh leent zich daar uitstekend voor. Aan het begin van een viering kan een lichtje gebrand worden.

Kyrie bij het begin van een oorlog

Eeuwige,
het liefst zouden wij zwijgen
om alles wat gebeurt en verbijstert.
Maar zwijgen mogen wij niet,
want onrecht heeft bij u niet het laatste woord.

Eeuwige,
wij branden een kaarsje
voor al die gewone mensen,
die er niet om hebben gevraagd,
die lijden onder oorlog,
de bommen, de angst en de rouw.
Ook voor militairen die geen keus hadden,
gedwongen door geweld van armoede of dictatuur,
die soms niet weten wat zij doen.

KYRIE-ELEISON

Eeuwige, wij roepen ook namens de hongerigen in Afrika,
het volk van Israël, nooit veilig,
de Palestijnen zonder thuis of toekomst:

KYRIE-ELEISON

Eeuwige,
tegen de stroom in,
tegen de heersende oorlogsstemming,
machteloos en vaak neerslachtig,
blijven wij roepen:

KYRIE-ELEISON

Jan de Jongh, emiritus studentenpastor, Universiteit Twente. Uit: 'Fragmenten en bouwstenen'. Jan de Jongh heeft ook dergelijke 'Bouwstenen voor een liturgie van verzoening' gemaakt.

Interesse? Mail naar VredesSpiraalNieuws@lvdherik.nl.

De Ambassade van Vrede in **Vlaardingen** schrijft: 'Sinds het begin van de oorlog in Oekraïne hoort men alleen dat er meer steun daarheen moet. Er is inderdaad alle reden om het land te steunen; de nationale staatsgrenzen zijn geschonden en het volk wreed aangevallen. Hulp begon met helmen; een jaar later tanks en nu staan gevechtsvliegtuigen op de lijst. 'Hulp' betekent nu haast alleen militaire hulp. En militaire hulp wordt alleen door de overheid gegeven. Humanitaire hulp komt van enkele ngo's, bijvoorbeeld Stichting Spojnik. Geen vragen of er misschien (ook) wat anders kan. Een ander geluid ontbreekt... Als we 'Geen vrede met Oorlog hebben', hoe gaan we dan in een tijd van oorlog werken voor vrede? Hoe kan men een ander geluid horen dan alleen maar militaire steun? Met deze drijfveer heeft PAX Ambassade van Vrede in Vlaardingen een programma voor de Vredesweek 2023 opgesteld. Een programma dat duidelijk moet maken dat men 'Geen Vrede met Oorlog' kan hebben.

Ook **Den Bosch** geeft een eigen draai aan het vredethema met het motto 'Pleiten voor vrede in tijden van oorlog?'

Op het programma staan onder andere op donderdag 21 september de expositie *Onkruit vergaat niet* en de bijbehorende documentaire over dienstweigeren in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Ook op deze dag een inleiding met debat met Yosé Höhne-Sparborth en krijgsmacht-imam Adil Achahbar.

Op zaterdag 23 september is er een vredesmanifestatie naar de Tuin van Vrede en Vrijheid (Hekellaan, Den Bosch) met Marianne van Heeswijks 'Vlag van vrede en verbinding'. Met medewerking van de Boschveld-band, dichter en muzikant Friso Woudstra en Dichters voor Vrede. ◀

All quiet on the Western Front

In de rubriek *Talen naar vrede* wordt elke keer een film, gedicht of literaire roman geanalyseerd. De besproken werken sluiten aan bij oorlogs- en vredethematiek.

Margreet
Hogeterp

In tijden van oorlog komen oorlogsfilms – zeker de goede, en dat is *All Quiet on the Western Front* zeker – misschien nog wel harder binnen. Edward Bergers verfilming van de romanklassieker over de Eerste Wereldoorlog uit 1929, die al tweemaal (in 1930 en 1979) werd verfilmd, doet regelmatig denken aan de oorlog in Oekraïne.

Dat oorlogsfilms wreder zijn geworden, of eigenlijk gewoon realistischer, is duidelijk. Verschrikingen waren er al langer in te vinden, denk aan Klimovs *Kom en zie*, maar het was Spielbergs versie van de landing in Normandië in *Saving Private Ryan* die de bakens verzette voor het grote publiek. Daar zag je wat er met een lichaam gebeurt als het wordt opgeblazen of aan stukken wordt geschoten.

Surrealistisch

Nog altijd blijft het surrealistische aspect van de frontlinie vaak onderbelicht en wordt er meer orde gesuggereerd dan er feitelijk is in gevechtssituaties – er moet immers een verhaal verteld worden. Maar er verschijnen ook films waarin niet meer zo leugenachtig romantisch wordt gedaan over oorlog.

Zo ook Bergers *All Quiet on the Western Front* die opent met een groep vrienden die staan te popelen om naar het front af te reizen. Een van deze mannen, Paul Bäumer (Felix Kammerer), zal min

of meer het hoofdpersonage zijn dat we door de chaos zullen volgen. Min of meer, want Paul heeft de loop van de gebeurtenissen niet in de hand en is in die zin nauwelijks een handelend personage. Wat een bitter-realistische verbeelding is van de rol van soldaten op de slagvelden van de Eerste Wereldoorlog. Zodra het fluitsignaal klinkt, klimt het voetvolk uit de loopgraven en rent het naar waar de kogels vandaan komen.

All Quiet on the Western Front drukt de kijker met de neus op de feiten. Het ene moment zigzaggen de soldaten door de modder en een seconde later ligt de helft van hun hersenen naast hun trillende lichaam.

Tijdloze inhoud

De zinloosheid van oorlog schetst Berger misschien wel het meest nijpend wanneer soldaten de naamplaatjes van gedode soldaten opnoemen om te worden geregistreerd in een archief. En dat allemaal voor 'keizer, God en vaderland'. Deze grimmige boodschap wordt verpakt in schitterende beelden.

All Quiet on the Western Front is elegant gefilmd, protserig soms, alsof ieder slagveld een kunstwerk moet zijn. Dat wringt natuurlijk een beetje, maar het is ook wel interessant: ruim honderd jaar na de Eerste Wereldoorlog, toen de eerste draagbare camera's net waren ontworpen, is het in deze nieuwe verfilming vooral de technische vooruitgang die opvalt. De inhoud blijft, helaas, tijdloos. Er is duidelijk veel moeite gestoken in de uniforms, wapens en andere rekwisieten. De spullen kloppen allemaal, en alhoewel het de gemiddelde kijker wellicht niet zal opvallen wat voor geweren er worden gebruikt, is het te prijzen dat er aandacht aan wordt besteed.

Het is leuk dat in deze Duitse productie iedereen gewoon zijn eigen taal spreekt, in tegenstelling tot alle Amerikaanse en Britse films waar men vaak hoogstens Engels met een accent spreekt.

De pijnlijkste conclusie bij deze film is misschien wel, dat het verhaal al bijna honderd jaar oud is, maar nog niets aan kracht en actualiteit heeft ingeboet. Zeker als je het, zoals Berger, op zo'n indrukwekkende wijze weet neer te zetten.

'*All Quiet on the Western Front*', 2022.

Met: Ronald Rovers. Regie: Edward Berger.

T/m 24 december (elke 24ste van de maand)
Elke maand: vredesactie Stop de Oorlog

Met deze actie pleiten samenwerkende vredesorganisaties voor diplomatie en onderhandelingen in de oorlog met Oekraïne. Met twee minuten stilte worden de slachtoffers aan beide kanten herdacht. Met sprekers en muziek en een update van de laatste ontwikkelingen. **Plaats:** Het Spui, Postzegelmarkt, Amsterdam. **Tijd:** 18.00 uur. **Info:** www.stopdeoorlogamsterdam.nl.

16-24 september
Vredesweek 2023

Vredesweek 2023 met als thema: 'Onvrede, wat nu? Democratie onder druk'. **Info:** www.vredesweek.nl.

17 september
Manifestatie Peace in the Park

Veelzijdig programma voor jong en oud: informatiekramen van (Eindhovense (vredes)organisaties met workshops, presentaties, performances, en levende muziek. **Plaats:** Anne Frankplantsoen, Eindhoven. **Tijd:** 13.00-18.00 uur. **Info:** www.peaceintheparkeindhoven.nl.

23 september
Haagse Vredesbeurs

De Haagse Vredesbeurs wil mensen inspireren tot vrede en verbinding door lezingen, workshops, muziek en creativiteit. Het is een gezamenlijk project van leden van het Apostolisch Genootschap, de Haagse Quakers, de Haagse Dominicus, de Haagse Ekklesia, Haagse Verbindende Initiatieven, *Kerk en Vrede* en Brahma Kumaris. **Plaats:** Paleiskerk, Den Haag. **Tijd:** 10.30-16.30 uur. **Info en aanmelden:** www.haagsevredesbeurs.nl.

6-7 oktober
Meewerk-tweedaagse Ecodorp Bergen

Veel voorkomende werkzaamheden zijn werken aan het groenbeheer op het terrein, de moestuin, voedselbos, hout kloven, de gebouwen verfraaien en/of opknappen

en lunch verzorgen. Je kunt blijven overnachten. Op vrijdag gezellige avond met open podium. Gratis, meld je wel vooraf aan! **Plaats:** Groeneweg 14, Bergen (NH). **Tijd:** 9.00 uur. **Info:** www.ecodorpbergen.nl.

11 oktober
Kardinaal Willebrandslezing 2023

De Kardinaal Willebrandslezing 2023 wordt op 11 oktober uitgesproken door prof. dr. Didier Pollefeyt (KU Leuven). Thema van het programma is 'Holocausteducatie'. Juist omdat de Holocaust staat voor het ultieme kwaad, gaat het op scholen en in culturele programma's over morele waarden en om medemenselijkheid en daarmee over de keuzes die we nu maken. **Plaats:** Tilburg University, Campus, Tilburg. **Tijd:** 13.00-17.00 uur. **Kosten:** € 10,- (gratis voor vrienden van de KRJ). **Aanmelden (verplicht):** www.tiu.nu/Willibrandslezing.

14 oktober t/m 11 februari 2024
Tentoonstelling antimilitarisme

De anarchistische beweging in Nederland kende verschillende richtingen en organisaties. De belangrijkste organisatie was de Internationale Anti Militaristische Vereniging (IAMV) uit 1904. Ferdinand Domela Nieuwenhuis was een van de oprichters. De leden van de IAMV waren tegen het leger en tegen het kolonialisme. Deze tentoonstelling kijkt terug en naar het nu en wordt georganiseerd in samenwerking met Stichting Onkruid vergaat niet en het Ferdinand Domela Nieuwenhuis Fonds. **Plaats:** Museum Heerenveen, Heerenveen. **Info:** www.heerenveenmuseum.nl (> Zien en doen > Tentoonstellingen).

Het hele jaar
Onze koloniale erfenis

Kolonialisme heeft de wereld gevormd: onze fysieke, mentale en persoonlijke wereld. Het leeft door tot op de dag van vandaag. In de tentoonstelling 'Onze koloniale erfenis' wordt de Nederlandse koloniale geschiedenis getoond en de aanwezigheid in onder meer Indonesië, Suriname, Curaçao, Sint Maarten. Er is meer dan de 'bekende' geschiedenis te zien en te horen. **Plaats:** Tropenmuseum, Amsterdam. **Info:** www.tropenmuseum.nl.

Het hele jaar
Wake Zeist

De Raden van Kerken van Zeist en Soest/Soesterberg organiseren maandelijks een wake op iedere eerste zondag van de maand, een teken aan de politiek dat het vreemdelingenbeleid anders moet. **Plaats:** Ingang Detentiecentrum, Richelleweg 13, Soesterberg. **Tijd:** 16.30 uur. **Info:** www.wakezeist.nl.

Maar wat is dat dan, winnen?
En voor wie? Wat wil je zien?
Een verliezer, op zijn knieën,
tandenknarsend wachtend
op revanche? Er zijn offers
gebracht, gestorven schoften
tellen voor de andere partij
als helden, en andersom,
vrede moet verkoopbaar
zijn, ook aan die wrede
slechte mensen, want
die bestaan. Helaas.

Bijna

Het is waar: je verslaat
het kwaad nooit voorgoed,
boos blijven ze, en elke
dode is er één, maar moet
je uit menslievendheid
besluiten te verliezen?

Wees niet naïef, er valt
hier niets te kiezen,
hun versie van vrede
is onze nederlaag.

Dag vijfhonderd nadert,
zijn ze er bij duizend uit,
of valt het besluit vanzelf,
omdat het nooit genomen
werd? Tijd verslijt mensen
en hun strijd, bloedt stolt
in wonden, alles roest
en valt dan stil, beesten
worden weer burgers
en buren, het zal niet
eeuwig duren. Iemand
verliest, iemand wint,
maar het liefste niemand.

Want wat de winnaar wint,
verliezen verliezers dubbel.
Winnaars willen altijd meer,
de laatste druppel, schade
terugbetaald tot op de cent,
Versailles, dat verdrag,
van 1918, bekend?

De winnaar won en tekende
triumfantelijk voor de volgende
massaslachting. Wát Oekraïne
volgens ons ook heeft verdiend,
Russen bestaan en zijn Russen:
zij leven er naast en er tussen.

Soms is de hoogste wijsheid
alles niet al te zeker te weten.
De hoofdprijs valt vaak tegen,
zo blijkt op de langere termijn.

Justus van Oel
Nederlands cabaretier en columnist

vijfhonderd dagen

